

ОЛЕКСАНДР КОШИЦЬ І ЙОГО ХОР ЯК ВІСНИК СВІТОВОЇ СЛАВИ УКРАЇНСЬКОЇ ПІСНІ

Михайло Головащенко

Ім'я Олександра Кошиця (1875-1944) - великого українського хорового диригента, визначного композитора і вченого-етнографа, талановитого педагога - десятки років було в Україні під суворою забороною. Якщо деякі неперевершені обробки українських народних пісень і виконувалися, то ім'я їх автора не називалося. Його ж власні пречудові світські та духовні твори не звучали взагалі.

Олександра Кошиця компартійні бонзи вважали українським буржуазним націоналістом, зрадником, ворогом народу, як і тисячі інших патріотів, які волею долі опинилися за межами імперії. І ці їхні безглузді ярлики, цю "думку" систематично й послідовно втовкмачували у свідомість українського народу. Цим самим збіднювалася наша культура, зводилася до розряду другорядної, меншовагтисної.

Нині, коли Україна здобула незалежність, до неї поступово повертаються імена десятків, сотень славних синів і дочок нашого народу, їхній музичний, літературний, образотворчий і науково-технічний доробок. Такий час настав і для імені славного Олександра Кошиця та його творів. Останнім часом завдяки фінансовій підтримці українських організацій Канади і нашим старанням у Києві перевидано його "Спогади", щоденник "З піснею через світ" і невеличку, але дуже цікаву книжечку "Слово про українську пісню й музику". Гадаю, що згодом будуть надруковані і його світські та духовні твори, численні, до того ж, пречудові обробки народних пісень. Буде перевезено на Батьківщину, до Києва, і його прах, адже так заповідав великий Маєстро.

Народився Олександр Антонович Кошиць (як сам пише у своїй "Короткій біографії") 30 серпня (ст. ст.) 1875 року в селі Ромашках Канівського повіту на Черкащині. В краю, який дав світові великого Тараса Шевченка і славного Івана Нечуя-Левицького. Батько Антін Гнатович - священик, мати - Євдокія Михайлівна - з роду Маяковських. 1877 року батько переїхав на нову парафію, в село Тарасівку Звенигородського повіту, що поруч із Кирилівкою - батьківщиною Великого Кобзаря, з родичами якого він приятелював. Отже, Тарасівка є фактично батьківщиною Олександра Кошиця, бо з нею він пов'язаний і життям, і душею, і спогадами.

1884 року Олександр Кошиць вступає до Богуславської бурси, де "почав тихенько компонувати". А 1890 року переходить до Київської духовної семінарії, яку закінчив з відзнакою. Навчаючись у Київській духовній академії, куди згодом вступив, Олександр Кошиць очолив студентський хор, з яким "почав працювати над улюбленим Веделем". Після довгих років суворої забороли його музики Синодом Кошиць відновив майже всі хорові концерти Артема Веделя.

Одержавши диплом Академії і вчений ступінь кандидата богослов'я, він не захотів бути священиком, тобто наважився змінити сімейні традиції і пішов працювати в "акцизі", на цукроварню, а також деякий час вчителював. Але це тривало недовго, Олександр Кошиць їде до Ставрополя (1902), де працює спершу вчителем Духовної жіночої гімназії, а потім - викладачем історії в Учителівському інституті. Там же, у Ставрополі, Кубанський Статистичний Комітет запропонував йому (за рекомендацією Миколи Лисенка) здійснити поїздку по станицях Кубані з метою записати якомога більше народних пісень, які ще збереглися в пам'яті козаків - нащадків славних запорожців та місцевих жителів. За три роки (працював він тільки влітку, під час канікул) Кошиць записав їх дуже багато, з яких відібрав (як читаємо в його заяві Начальникові Кубанської Облесті і Наказному Атаманові Кубанського козацького війська) 400 чорноморських і лінейських пісень, упорядкував 8 солідних зошитів по 50 пісень у кожному, і передав їх згаданому Статистичному Комітетові. Ця його робота дещо пізніше була удостоєна Золотої медалі на Етнографічній і господарській виставці Кубані. На превеликий жаль, всі ці зошити після її закриття безслідно зникли. Лише невеличку частину пісень Кошицю вдалося поновити за чернетками. Власне, цей зошит я виявив у його архіві в Вінніпезі, а другий - розшукав на Кубані Іван Варавва.

У 1904 році Олександр Кошиць повертається до Києва, де працює спершу в Учителівській

семінарії, Другій жіночій та Першій комерційній школах. Відчуваючи великий потяг до музики, зокрема до композиції, Олександр Кошиць переходить на роботу до Музично-драматичного інституту Миколи Лисенка і веде клас хорового співу. Одночасно навчається в класі композиції професора Любомирського. Згодом він очолює (як директор і диригент) Товариство "Боян", засноване Миколою Лисенком. З 1909 року Кошиць керує Хором студентів Київського університету св. Володимира, з яким об'їздив чи не всю Україну, виступав і в Москві. Це був один з найкращих, як сам пише, хорів, якими свого часу Кошиць керував, живучи в Україні.

1911 року дирекція Імператорського музичного училища запропонувала йому вести клас хорового співу в училищі, а пізніше і в консерваторії. Через рік Микола Садовський запросив Олександра Кошиця на посаду диригента свого театру, де він ставить опери "Утоплена" та "Різдвяна ніч" М. Лисенка, "Роксолана" Д. Січинського, "Сільська честь" П. Масканьї, відновлює "Гальку" С. Монюшка та "Енеїду" М. Лисенка, а також ставить кілька оперет і пише музику до п'єс "Дай серцю волю, заведе в неволю" М. Кропивницького, "Казка старого млина" С. Черкасенка та ін. В 1916 році Олександра Кошиця запрошує Київська опера, а вже через рік Центральна Рада обирає його музичним представником Театрального і Музичного Комітету, який пізніше було перетворено на Музичний відділ Міністерства освіти України, а Кошиця призначено його головою.

Незабаром після проголошення Української Народної Республіки голова Директорії і Головний Отаман військ УНР Симон Петлюра знайшов один з найкращих шляхів презентації своєї молодій країні світові. Як людина високоосвічена, він прекрасно розумів невідворотний вплив високого, справжнього мистецтва на будь-яку аудиторію. А Україна якраз мала чим пишатися у цій царині. 1 січня 1919 року Симон Петлюра запросив до себе Олександра Кошиця та Кирила Стеценка і запропонував створити хорову капелу, підготувати з нею добірну програму і, не гаючи часу, виїхати у велике гастрольне турне по світу.

Виступи капели (вона називалася Українською Республіканською) під орудою Олександра Кошиця по країнах Європи, а потім Північної та Південної Америки були справді тріумфальними. Немов яскравим потужним прожектором він освітлював незнання, необізнаність, що панували (і, на превеликий жаль, панують ще й досі!) в умах навіть інтелектуалів, не кажучи вже про так званих простих людей, стосовно існування України як держави та її свободолюбного, працьовитого і талановитого, співучого народу. Змусив світ не тільки згадати (точніше - дізнатися!), а й всерйоз заговорити про нашу віками гноблену Вітчизну.

Олександр Кошиць, мов біблійний пророк, віщав народам світу про те, що є на земній кулі держава Українська Народна Республіка (а не колонія Росії), є українська нація, і вона не вигадка, як це безнастанно твердили та й нині іноді твердять (!) наші вороги - російські шовіністи і всілякі невігласи, є великий український народ (а не малороси чи хохли!), який героїчно витримав усілякі переселення, нищення, штучні голодомори, розстріли і заслання до Сибіру, на Соловки та ГУЛАГи, і не лише витримав, а й вижив, зберіг свою прадавню і славну історію, багатющі традиції та високу, своєрідну музичну культуру, яка не тільки не поступається культурі інших народів, а навпаки, порівняно з ними часто глибша, змістовніша і багатша.

І представники різних націй та народностей, слухаючи спів Української Республіканської Капели з Кошицем на чолі, поступово переходили від захоплення до зацікавленості, а відтак - до глибокого усвідомлення окремішності нашого народу, України як держави та її значущості і величчя. Завдяки Кошицю для народів світу це ставало незаперечним фактом, очевидною реальністю. І зробив це виключно за допомогою української пісні-перлини, завдяки неперевершеному її виконанню і вмінню створювати навдивовижу глибокі, правдиві, неповторні образи! Численні слухачі обох континентів, навіть не розуміючи нашої мови, відразу поринали в українську музичну стихію, захоплюючись її красою та багатством. Безмежно вражені почутим і побаченим (йдеться і про вишукані національні строї співаків) вони повторювали: "Так ось вони які, українці! Так ось які їхні чарівні пісні-самоцвіти! Ось вона яка, їхня Україна!" Саме в такий спосіб народи світу відкрили для себе Україну, ще вчорашню terra incognita.

На жаль, доля недовго усміхалася молодій Українській державі: її задушила червона більшовицька орда. Олександр Кошиць зі своїми співаками-побратимами змушені були стати політичними емігрантами. Ніхто з них не бажав добровільно повертатися в імперське рабство, на Батьківщину, яка стала колонією советської Росії.

Опинившись за океаном, в Америці (частина співаків залишилася в Європі), багато з них у пошуках засобів до існування змушені були перекваліфікуватися. Але і там продовжували співати в аматорських хорах, а дехто навіть і керував такими - з мистецтвом не розлучалися.

Олександр Кошиць, оселившись у США неподалік від Нью-Йорка, керує хором (аматорським, звичайно ж), а також принагідно диригує так званою "Сімкою" (сім українських церковних хорів з околиць Нью-Йорка), пише хорові твори, обробки українських (і не тільки!) народних пісень.

Сталося так, що ні українська громада США, ні державні чиновники не змогли належно оцінити геній Олександра Кошиця і відповідно використати його величезний талант і багатющий досвід, який, поза сумнівом, значно збагатив би музичну культуру Америки. Безперечно, завадила цьому страшна економічна криза, яку переживали США. Судячи з листування, ця неувага і байдужість до його великих можливостей і щирого бажання працювати дуже гнітила й тривожила великого Маестро.

1941 року один з відомих керівників Осередку Української Культури й Освіти в Канаді, доктор мистецтвознавства Павло Маценко запросив Олександра Кошиця до Вінніпега вести клас хорового диригування і читати лекції з теорії та історії музики на новостворених ним диригентсько-вчительських курсах, аби готувати керівників хорів для українських громад у різних провінціях, а навіть країнах. Робота захопила його, і він поринув у неї з головою...

Заслуги Олександра Кошиця перед Україною і українським, а зрештою, й перед світовим музичним мистецтвом воістину грандіозні й вимагають окремого розгляду. "Писати про Олександра Кошиця, - читаємо в одній з рецензій, - все одно, що грати мелодію на найвищих нотах, що їх можна видобути з найдосконалішого музичного інструмента. Це вимагає постійного вживання найвищих похвал і найвишуканіших епітетів". Тож, щоб бути об'єктивними і найбільш достовірними, звернімося до друкованих джерел, до думок і оцінок найвимогливіших критиків світу.

"Визнаю своє безсилля висловити ті почуття, що я пережив під час цих двох концертів, які були для мене годинами найчистішої насолоди. З перших акордів губишся і не знаєш, де ти, забуваєш мізерний зал і уявляєш собі, що ти у якомусь храмі, де відбувається священний ритуал вічної Краси".

Жорж П'єрфіт. "Depeshe",
21 листопада 1919 року (Тулуза, Франція).

"Український хор закінчив у нас свої гастролі зі справжнім апофеозом. Він не тільки досяг своєї поважної мети, а й переконливо довів, що Україна має античну цивілізацію, пречудовий і багатющий фольклор, що переконливо підтверджує високу культуру раси. Він довів більше - незвичайну досконалість співу".

"Lavehir", 25 січня 1921 року (Париж, Франція).

"Хоч як ми шануємо наші великі хори, але рівного цьому не маємо. З хором і в хорі живе його диригент Олександр Кошиць. Це, власне, не диригент у загальноприйнятій значенні цього слова, він є справжній чарівник".

"В. Z. Am Mittag", 7 квітня 1921 року (Берлін).

"Мені бракує слів, щоб передати враження і емоції, викликані концертом Українського Національного хору. Першою ж піснею аудиторія була зворушена до глибини душі. В очах багатьох блищали сльози, а коли завмерла остання нота, то всі ніби пробудилися після чарівного сну. Аплодували, доки не опухли руки, не втомилися ноги бити об підлогу...".

"Times Herald", 5 грудня 1922 року (Даллас, США).

"Коли я йшов на цей концерт, настрій мав песимістичний. Мені доводилося чути хори світової слави, як от хоча б Сікстинської Капели, Пречистої Діви в Лоретто в Італії, та Люрду у Франції - хори, визнані усім світом. І гадалося мені, що ніколи не зможу почути чогось більш досконалого. Проте з великим задоволенням і вдячністю з перших номерів програми переконався, що стою перед чимось чарівним, унікальним і просто надприродним! Я ніскільки не перебільшую, вживаючи цих характеристик, - це все чистісінька правда. Ніхто не міг навіть уявити собі, що

людські голоси здатні зробити таке пречудове враження звучання симфонічного оркестру. Додам до цього - оркестру бездоганного! Я ніби чув гаму скрипок, віолончелей і контрабасів, що звучали напрочуд чисто й чітко. Пречудові сполучення кресендо на зразок Россіні, які могли б видобути тільки Паганіні, Казальс або Донаті. Пречудовий спів цього хору, в порівнянні із згаданими вище, полягає в тому, що ті перші роблять монотонне враження, тим часом як Український хор своєю винятковою тембральною і динамічною багатобарвністю якнайкраще відтворює все багатство і красу виконуваних пісень. Для того, щоб описати правдиво враження, яке довелося пережити, треба було б знайти нові, незнані досі слова".

"El Herald", 22 грудня 1922 року (Мексика).

"Ми знаємо хори: кожний з нас чув той чи інший співочий колектив, однак напевно ніхто й ніколи не чув чогось подібного, такого, щоб хоч здалеку могло наблизитись до Українського хору, або щоб досягло такого ступеня краси і досконалості. Ніколи не могли навіть додуматись, що самими тільки голосами можна створити такі блискучі музичні ефекти, такі гармонійні й делікатні, ніколи не думали, що можна так ніжно і тонко маніпулювати людськими голосами та що з окремих комбінацій звуків можна досягти таких вражаючих і чудових результатів".

"El Dictamen", 12 січня 1923 року (Веракруз, Мексика).

"...Ми були просто приголомшені, захоплені і буквально сп'янілі тембровим багатством і завершеністю динаміки. Невимовне замилювання охопило наші душі, які ніби купалися в кришталевих джерелах непорочно чистої слов'янської творчості. Ми були сповнені гордості за те, що слов'яни мають чим похвалитися перед світом: турне Шаляпіна, російський Великий театр і Український національний хор відкрили Америці велику скарбницю слов'янської культури. Але Український хор з цього погляду робить найбільшу послугу, насамперед тому, що репрезентує хорове мистецтво, в якому українців визнано найвищими, а по-друге - що знайомить світ з великими оригінальними цінностями української національної музики, яка не тільки може рівнятися, але, без сумніву, перевищує найкращі народні витвори Заходу! Послухавши Український хор, переконуєшся в правдивості твердження одного критика, що "слов'яни перевищують у музиці італійців!", що стосується народних мелодій - вони, без сумніву, перевищують. Український національний хор один з тих могутніх чинників, які знайомлять цивілізований світ з його Батьківщиною - Україною".

"The American Srbobran" (без дати; сербська газета, Пітсбург, США).

Тут слід сказати, що таких рецензій, зібраних і виданих свого часу в Парижі (1929 р.) окремою книжкою - понад 350. А скільки їх розкидано на шпальтах світової періодичної преси, ніхто не знає.

Нагадаємо також, що Нью-Йоркська фірма "Вітмарк і син" сорок дві українські народні пісні в обробці Олександра Кошиця видала з англійським текстом, і вони розійшлися мільйонами примірників. Ці пісні, як і численні виступи Українського національного хору (так почав називатися цей чудовий колектив після розпаду Української республіканської капели), зробили величезний вплив на розвиток хорового мистецтва США і, зокрема, змусили американців звернути особливу увагу на розвиток акапельного співу, якого раніше там не існувало.

...Коли Україна конала в муках, наша велика чарівниця пісня, пісня благовісниця на повний голос лунала над світом у виконанні Української республіканської капели, а пізніше - Українського національного хору під орудою Олександра Кошиця і несла людям радість пізнання нового, невідомого для них хорового мистецтва та його геніального творця - українського народу, а відтак і самої новонародженої держави України, існування якої сотні років було покрите мороком невідомості.

Як бачимо, Олександр Кошиць прийшов у мистецтво з високою місією власного буття на землі - робити світ і людей не тільки кращими, добрішими, а й сіяти зерна правди про свою прадавню і разом з тим молоду Вітчизну. Він прийшов, щоб назавжди залишитись в ній, у пам'яті сучасників і наступних поколінь. Життя коротке, а мистецтво - вічне!

КОРОТКО ПРО АВТОРА

Серед музикознавців України, мабуть, немає жодного, хто міг би дорівнятися своїм доробком у питанні української вокалістики до того, що зробив Михайло Головащенко. Досить сказати, що він підготував і видав солідні книги про славетних українських співаків Олександра Мишугу, Соломію Крушельницьку, Модеста Менцинського, які були першими популяризаторами українських народних пісень в широкому світі, а також про Михайла Роменського, здійснив літературний запис своєрідного підручника для студентів музичних вузів "Практичні основи вокального мистецтва" народного артиста України, професора Михайла Микиші, до речі, учня і продовжувача вокальної школи згаданого вище Олександра Мишуги.

Його перу належить буклет "Український народний хор ім. Г. Верьовки". Він підготував також двотомник "Феномен Олександра Кошиця", який має вийти в світ цього року у видавництві "Музична Україна". А, як відомо, Кошиць зі своїми Українською Республіканською Капелою та Українським Національним Хором зробив для популяризації новонародженої держави Україна (УНР), її талановитого, працьовитого і співучого народу та прадавньої вокально-хорової культури, певно, більше, ніж усі посольства, консульства, дипломатичні представництва і місії разом узяті. І зробив це завдяки неперевершеному виконанню наших чарівних народних перлин, які буквально полонили народи Європи, Північної і Південної Америки.

Крім згаданих вище Мишуги, Крушельницької і Менцинського, Михайло Головащенко повернув Україні ще 45 імен прославлених українських співаків, таких як Мирослав Скала-Старицький, Євгенія Зарицька, Орест Руснак, Гліб Шандровський, Клим Чічка-Старицький, Євгенія Зарицька, Орест Руснак, Гліб Шандровський, Клим Чічка-Андрієнко, Ірина Маланюк, Лідія Липковська, Галина Андреадіс та ін., а також талановитих бандуристів-співаків Зіновія Штокалка та Василя Ємця, яких у часи тоталітарного режиму не можна було навіть згадувати. А саме вони несли по світу нашу чарівницю-пісню і робили славу Україні.

Слід сказати, що, як повідомив перший заступник голови комітету Держтелерадіо України Анатолій Мураховський, книжка Михайла Головащенка "Король тенорів Олександр Мишуга" включена до проекту Програми випуску соціально значущих видань 2004 року.

Тож недарма поет-академік Борис Олійник, виступаючи не так давно на ювілейному вечорі, присвяченому 80-річчю Михайла Головащенка, назвав його знаковою постаттю української культури.